

EL CARNAVAL
D'ENCAMP
CONTRABANDISTES
I OSSA,
ESSÈNCIA PIRINENCA

EL CARNAVAL D'ENCAMP.

CONTRABANDISTES I OSSA, ESSÈNCIA PIRINENCA

Els balls de l'Os o de l'Ossa els trobem en molts pobles dels Pirineus i zones de muntanya. A Encamp aquesta representació és un moment àlgid del seu Carnaval. Any 1973. ANA / Fons Fèlix Peig 47441

De totes les celebracions de Carnaval a Andorra, la d'Encamp és la més popular i la que compta amb un marcat pes identitari. Els plats forts de les activitats que inclou l'agenda són, sens dubte, dues farses carnavalesques: el judici dels contrabandistes, que se celebra el diumenge a la tarda a la plaça dels Arinsols, i el ball de l'Ossa, que es representa el dilluns a la tarda a l'aparcament Prat de l'Areny.¹

El ball de l'Ossa i la representació teatral dels contrabandistes ja es feien a començaments del segle XX, però les necessitats econòmiques dels andorrans van donar lloc a les migracions cap al sud de França per trobar altres ocupacions laborals, com la mina i la verema. És aleshores, cap a la dècada dels anys vint, quan decauen algunes celebracions tradicionals. Passats uns quants anys, Rossend Marsol, anomenat *Sícoris*, les modernitza a la dècada dels cinquanta i reinventa així alguns elements festius d'Encamp. Sícoris va ser una persona preocupada

per la promoció de la cultura popular i va aconseguir implicar gairebé tots els joves del país amb la seva feina.²

El Carnaval ha tingut i continua tenint un paper principal en el calendari festiu andorrà. El cicle de Carnestoltes s'inscriu dins l'any litúrgic com una mena de parèntesi entre Nadal, connotació de festa familiar i d'alegria, i Quaresma, període de tristesa i recolliment. El diumenge de Carnaval s'escau set setmanes abans del dia de Pasqua, és el pas previ i la preparació per a una època de recolliment i d'austeritat, i en aquest moment d'impàs impera el desordre i la disbauxa de la comunitat.³

² Rossend Marsol, conegut pel seu pseudònim *Sícoris* (1922-2006), era un periodista i escriptor andorrà. Al marge de la seva activitat laboral, es va distingir per la seva dedicació en les festes populars i tradicionals. El ball de l'Ossa d'Encamp i la Cavalcada de Reis conjunta d'Andorra la Vella i Escaldes són dos de les herències que va deixar.

³ "[...] és un tret comú a nombroses religions el fet d'establir una mena d'ordre passional al llarg de l'any, amb dies d'alegria i gaubança, amb dies de plaer i dies de tristesa [...]. L'alegria familiar del Nadal és o ha estat suplerta pel desembridament del Carnaval, i aquest, per la tristesa obligada de Setmana Santa, després de la repressió de la Quaresma [...]". Caro Baroja, J. (1979) *El Carnaval. Análisis histórico-cultural*. Madrid: Taurus.

¹ El Carnaval d'Encamp va ser inclòs pel Govern d'Andorra el 23 de juny de 2010 com a bé immaterial a la secció quarta de l'Inventari general del patrimoni cultural d'Andorra, conjuntament amb altres 14 festes d'interès cultural. BOPA, any 22, núm. 38.

El judici dels contrabandistes, l'aplicació de la 'no-llei'

El judici dels contrabandistes és una farsa carnavalesca que a principis del segle XX trobem en diversos pobles d'Andorra, com a Canillo amb els arlequins de protagonistes, a Encamp o a Ordino, i totes es van anar perdent per les migracions esmentades anteriorment. Encamp la va recuperar a meitat de segle, mentre que Ordino⁴ no ho va fer fins al 2017 i Canillo⁵ no l'ha tornada a celebrar.

El contraban formava part de la vida d'Andorra, però no era considerat com una cosa delictiva, sinó com una feina que ajudava l'economia familiar, estava acceptada socialment i vista com una activitat comercial entre una àrea i una altra aprofitant les diferències de preu. Una manera de guanyar-se la vida extralegal, sense més connotacions. Segons explica l'historiador Albert Villaró, "al Pirineu se n'ha fet des de sempre, com a mínim des del segle XVIII, quan l'estat era una entelèquia llunyana i repressora"; i el tabac era el principal producte, ja que es comença a conrear a Andorra l'últim terç del segle XVII i a començament del XVIII ja s'inicia un actiu contraban amb la comarca de l'Alt Urgell. Aquells anys, fins ben entrat el segle XX, els contrabandistes a peu carregats amb els seus fardos passaven per camins de muntanya la frontera amb Espanya o amb França i ho feien com una activitat purament de subsistència. I tal com diu Villaró, "tampoc no rebia cap censura social especial: els capellans t'absolien, perquè passar el fardo no era pecat."⁶

Així doncs, la farsa carnavalesca està centrada en la figura del contrabandista i la trama de l'escenificació del judici dels contrabandistes a Encamp és la mateixa ara que cinquanta anys enrere. L'obra comença quan alguns joves disfressats de contrabandistes i carregats amb els fardells corren pels carrers de la parròquia perseguits pels

La trama de l'escenificació del judici dels contrabandistes a Encamp és la mateixa ara que cinquanta anys enrere. Any 2010.
ANA / Fons Arxiu d'Etnografia

agents de la Guàrdia Civil, als quals abans s'anomenava *gordes*. Un cop els contrabandistes llancen els paquets, són acorralats i empresonats pels guàrdies, que els duen a la plaça perquè els jutgi un tribunal andorrà.

La teatralització es basa en diàlegs i textos burlescos i satírics carregats de crítiques a l'actualitat social i política de la parròquia encampadana i també del país. Fins i tot, allò que pugui semblar grotesc per a alguns es porta al límit amb clares al·lusions a la llibertat sexual, sobretot en el moment en què es descobreix que els paquetaires duen els fardells plens de sostenidors, calces i tota mena d'objectes eròtics. En un moment clau de la representació, la frase que va escriure Sícoris als anys cinquanta sempre es repeteix: "El fiscal té atribucions de passar-se pels collons totes les lleis del país [...]."⁷

Tots els actors, tant els guàrdies, els jutges, els advocats, com el fiscal del cas, són membres de la Comissió de Festes, és a dir, el jovent d'Encamp.

El ball de l'Ossa, la burla dels dallaires

Els balls de l'Os o de l'Ossa els trobem en molts pobles dels Pirineus i zones de muntanya. Es relaciona amb l'època d'hibernació d'aquest animal i també com a figura mitològica, símbol de la relació de la humanitat amb la natura. A Andorra la teatralització de l'ossa també la trobem representada, a part d'Encamp, a Ordino⁸ el mes

4 Els contrabandistes d'Ordino representen un grup d'estrangers vestits de forma estrafolària que parlen patuès i que el servei d'ordre de la parròquia –dos policies amb boina i escopetes– enxampa al poble del Serrat. Els policies els han de portar fins a la plaça del poble d'Ordino, on els esperen dos jutges. En el trajecte de baixada fins al cap de parròquia, van aturant-se a tots els bars dels diferents pobles, cosa que fa que arribin al lloc una mica beguts. Portats pel servei de policia, arriben a la plaça enmig del soroll de trets d'escopetes i comença aleshores la representació amb els dos jutges com a protagonistes i diàlegs basats en la burla i la sàtira i una manca de comunicació entre jutges i contrabandistes, ja que parlen idiomes diferents. Al final els condemnen a ballar el Contrapàs enmig de la plaça acompanyats per la gent del poble.

5 A Canillo els joves de la parròquia es vestien de contrabandistes dilluns de Carnaval a la tarda, es penjaven el fardo a l'esquena i corrien pels carrers provocant que els arlequins els perseguissin, ja que la norma dels dies de Carnaval era no treballar i els arlequins vetllaven perquè així fos. Els acabaven enxampant, els duïen al mig de la plaça i els jutjaven.

6 MILIÁN, À. "Muntanyes de contrabandistes", a El Temps. 31 de juliol del 2012. <https://www.eltemps.cat/article/3193/muntanyes-de-contrabandistes> [Consulta: agost del 2018].

7 MARSOL, R. (1950). Text original de la representació dels contrabandistes d'Encamp.

8 L'ossa d'Ordino es va recuperar l'any 1985 i s'escenificava per Sant Esteve. L'any 1992 es va representar per darrera vegada i no va ser fins l'any 2017 que ha tornat a representar-se a la plaça el primer cap de setmana de desembre. La sàtira explica com els dallaires del poble posen fi a l'última ossa d'Ordino.

El ball de l'Ossa és, doncs, una representació carnavalesca en què el poble caricaturitza les classes socials, mofant-se tant dels rics com dels pobres.
Any 1973. ANA / Fons Fèlix Peig 47450

de desembre. Altres referències escrites parlen que hi havia més parròquies que també la feien, com Escaldes o Andorra,⁹ i hi ha testimoni d'altres pobles, com el de la Trini Mandicó Baró a Sispony:

“Dimarts févem la Ossa. Era el Cisquet del Pui, es vestíve de Ossa i s’anava a amagara baix a unes roques que hi ha al camp del Cintet a tocar del cementiri, però més cap aquí... i quan ja estava amagada sortiven los nois, els meus germans... i bueno tota la colla amb una escopeta i diven: ‘au nem que anirem a agafar la Ossa!’ I sí, sí... anaven cap a baix i començaven a disparar tiros. Llavors sortíve la Ossa i s’embordave per allà, l’agafaven amb una corda i la lligaven i cap a apassejar les cases. Llavors els hi donaven coca i beure... i bueno feven tota la d’allò, la replegada per totes les cases i jo en feve por perquè era joveneta i m’amagava allà amb el meu pare (riu).”¹⁰

Aquesta representació popular és molt viscuda i se’n desconeix l’origen. Els més grans no recorden que mai es deixés de representar i l’associen amb un fet històric que va succeir al poble. Salvador Armet, el Comte Carlet, ja la documentà després de la seva estada a les Valls d’Andorra el 1905, sense especificar, però, a quin poble pertany:

“En un racó de la plaça un home vestit ab pells d’ovella simulant una óssa, s’amaga, y de sobte surten dues màscares, el dallaire blanc y el dallaire negre, que comencen ab grotescs moviments a fer veure que fallen, quan compareix la fregona, disfressa vestida miserablement, a portar-los l’esmorsar. Als pocs moments dues altres disfresses compareixen pausades y majestuoses, el senyor y la senyora ab trajos a l’antiga. Venen a passejar-se, quan de prompte, ab mímica com més grotesca millor, expressen la presencia de la fera per aquells voltants, sortint al cap de poca estona una altra disfrega, un caçador, tot enflocat, el qual, després d’haver fet moltes voltes y giravoltes apuntant ab l’escopeta varies vegades, tira, a la fi, cayent aleshores l’óssa, que justament sortia del seu cau, precipitant-se tots a buscar-la, emportant-se-la ab gran gatzara y corredisses.

9 YSÀS, E. (2015). *Els balls de l’ós als Pirineus, estudi teatral d’un ritu europeu d’hivern*. Tesis doctoral. Universitat Rovira i Virgili.

10 ANA/ARXIU D’ETNOGRAFIA AE 29. <https://www.cultura.ad/vides-de-dones/trini-mandico-baro> [Consulta: agost de 2018].

EL CARNAVAL D'ENCAMP...

L'espectacle dura segons l'enginy dels actors y les bromes dels espectadors. En havent dinat comença el ball, que consisteix en una mena de contrapas, que punteja primerament el caçador ab l'óssa, al qual segueixen els dallaires, després els senyors, y últimament la fregona, acabant per ballar-lo tots els presents, formant al final llarga y desigual sardana.”¹¹

La cacera de l'Ossa es presenta com un pretext per escenificar les bregues d'un reguitzell de personatges de la vida rural. Any 1973. ANA / Fons Fèlix Peig 47459

Per la seva banda, Joan Amades al *Costumari català* ja situa la representació al poble d'Encamp,¹² ho fa per la Candelera i afegia que la representació es repetia per Carnestoltes. Segons Eloi Ysàs, “[...] en aquestes festes de l'Ossa, la cacera de la fera es presenta com un pretext per escenificar les trifulques d'un reguitzell de personatges de la vida rural. El ball de l'Ossa és, doncs, una representació

Els encarregats d'organitzar el Carnaval d'Encamp són els joves; sempre deu haver estat així, segons recorden els més grans de la parròquia. Any 1973. ANA / Fons Fèlix Peig 47458

Durant la farsa apareixen personatges com el Senyor i la Senyora, el Fregó i la Fregona, els dallaires, els caçadors i l'Ossa. Any 1973. ANA / Fons Fèlix Peig 47461

11 ARMET, S. (1906) “Folk-lore andorrà”, a *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Any XVII. Núm. 148. Barcelona: CEC.

12 AMADES, J. (1952) *Costumari català: el curs de l'any*, volum I: Hivern, Barcelona: Salvat, p. 674.

carnavalesca on el poble caricaturitza les classes socials, mofant-se tant dels rics com dels pobres.”¹³ Actualment el ball de l'Ossa a Encamp se celebra el dilluns de Carnaval, al mig dels tres dies forts (el dia abans es representa *El judici dels contrabandistes* i el dia següent toca escenificar *L'operació del Carnestoltes*, una representació en la qual s'escenifica a la plaça pública la matança del porc). La base de la representació de l'ossa és la feina d'un grup de joves dallaires mandrosos contractats pel senyor propietari del terreny. Enmig de la farsa apareixen dos personatges, el Fregó i la Fregona, dos servents que porten menjar als joves dallaires i que són sorpresos per l'arribada d'una ossa que finalment és morta a trets pels caçadors que la persegueixen. Adaptada a partir dels anys cinquanta per Sícoris, el ball de l'ossa ha anat variant amb el pas del temps i s'hi han incorporat diàlegs i cançons, i en els darrers anys els joves encampadans en fan una versió cada cop més desenfadada i burlesca, amb referències constants a la màxima actualitat de la vida social i política de la parròquia i del país, a vegades fins i tot descarnades i punyents. També hi trobem referències clarament sexuals com quan els joves dallaires persegueixen la Fregona.

La Comissió de Festes, el poder del jovent

Els encarregats d'organitzar el Carnaval d'Encamp són els joves, sempre deu haver estat així, segons recorden els més grans de la parròquia. Per participar en els actes tradicionals s'organitzaven per colles i a meitat del segle xx creen la Comissió de Festes d'Encamp, com a conseqüència del nou impuls que hi dona Sícoris amb les seves aportacions i innovacions en les activitats festives, i que tenen en el nou text estructurat del ball de l'Ossa el màxim exponent.

Aquesta Comissió és un òrgan autònom i independent que, a diferència de la resta dels carnavals d'Andorra, no ha estat absorbit pel Comú. El jovent d'Encamp afirma, amb una rialla burlesca d'orella a orella, que el seu Carnaval està fora de tota mena de censura. Ara bé, l'any 2007 el Comú institucionalitza la Comissió de Festes

i crea el Reglament de règim intern de les comissions de festes del Comú d'Encamp. Aquest Reglament diu que és el Departament de Cultura del Comú d'Encamp qui s'encarrega de l'organització dels actes culturals de la parròquia, com és el cas del Carnaval, però tot i això obre les portes a la representació del poble. Actualment, la Comissió de Festes està formada per dos representants de la corporació, dos representants de la gent més gran de la parròquia, quatre representants de les entitats comercials, culturals i esportives i sis membres que representen el jovent d'Encamp.

Actualment, l'agenda del Carnaval d'Encamp inclou, a banda dels balls de nit, la penjada del rei Carnestoltes (el dissabte al migdia, a la plaça del Consell), la desfilada de comparses (dissabte a la tarda, pels carrers del poble), el judici dels contrabandistes (diumenge a la tarda, pels carrers del poble i, principalment, a la plaça dels Arínsols), el ball de l'Ossa (dilluns a la tarda, a l'aparcament Prat de l'Areny), l'operació del rei Carnestoltes (la mitjanit de dimarts a dimecres, al Complex Esportiu i Socio-cultural), i la lectura del testament del rei Carnestoltes i l'enterrament de la sardina (el dimecres a la nit, a la plaça dels Arínsols).

El ball de l'Ossa ha anat variant amb el pas del temps i s'hi han incorporat diàlegs i cançons, i en els darrers anys els joves en fan una versió cada cop més desimbolta i burlesca. Anys 1980. ANA / Fons Fèlix Peig 46904

13 YSÀS, E. *Op. cit.*, p. 139.

Títol

Les festes d'interès cultural. Patrimoni immaterial d'Andorra

Edita

© Govern d'Andorra

Ministeri de Cultura, Joventut i Esports

Arxiu Nacional d'Andorra

© De les fotografies:

Arxiu Nacional d'Andorra/ Fons Arxiu d'Etnografia

Arxiu Nacional d'Andorra/ Fons Fèlix Peig

Fons Comú d'Encamp

Coordinació i documentació

Arxiu d'Etnografia

Autors

Rosa Burgos i Albert Roig

Correcció lingüística

Servei de Política Lingüística i Àrea de Llengua Catalana

Coordinació gràfica i disseny

Laura López

www.lauragrafica.com

Dipòsit legal: AND."Sep".(35)-2019

Primera edició: febrer del 2019

Sota les sancions establertes per les lleis, queden rigorosament prohibides, sense l'autorització per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment –inclosos la reprografia i el tractament informàtic– i la distribució d'exemplars d'aquesta edició mitjançant lloguer o préstec públic.

Fotografia portada:

El ball de l'ossa a Encamp. Any 2010. Fons Comú d'Encamp